

GAVHARSHODBEGIM - DAVLAT ARBOBI VA BUYUK BUNYODKOR

Salohiddinova Mohira Shahobiddin qizi

Qo‘qon davlat universiteti 2-bosqich talabasi

mohirasalohiddinova369@gmail.com +9981215483

ORCID ID 0009-0003-1301-6802

Annotatsiya

Ushbu maqolada Temuriylar sulolasining eng nufuzli ayollaridan biri, Shohruh Mirzoning xotini Gavharshodbegimning (1379-1457) hayoti, siyosiy faoliyati va bunyodkorligi yoritiladi. Maqolada malikaning davlat boshqaruvida tutgan o‘rni, ma’rifatparvarlik faoliyati, qurilish ishlari va siyosiy kurashlarini yoritadi. Gavharshodbegim faqat hokimning xotini emas, balki saltanat ishlarini boshqargan, mustaqil qarorlar qabul qilgan, ilm-fan va madaniyatni qo‘llab-quvvatlagan davlat arbobi sifatida taqdim etiladi.

Abstract

This article discusses the life, political activity and creativity of Gavharshodbegim (1379-1457), one of the most influential women of the Timurid dynasty, the wife of Shahrukh Mirza. The article highlights the role of the queen in state administration, her educational activities, construction work and political struggles. Gavharshodbegim is presented not only as the wife of the governor, but also as a statesman who managed the affairs of the kingdom, made independent decisions, and supported science and culture.

Аннотация

В данной статье рассматривается жизнь, политическая деятельность и творчество Гавхаршодбегим (1379–1457), одной из самых влиятельных женщин династии Тимуридов, жены Шахруха Мирзы. В статье освещается роль царицы в государственном управлении, её образовательная деятельность, строительные работы и политическая борьба. Гавхаршодбегим представлена не только как жена губернатора, но и как государственный деятель, управлявшая делами королевства, принимавшая независимые решения и поддерживавшая науку и культуру.

Kalit so‘zlar: Gavharshodbegim, Temuriylar, Shohruh Mirzo, Ulug‘bek, Hirot, bunyodkorlik, madrasa, davlat boshqaruvi, ma’rifatparvarlik, XV asr.

Keywords: Gavharshodbegim, Timurids, Shahrukh Mirza, Ulugbek, Herat, creativity, madrasa, state administration, education, 15th century.

Ключевые слова: Гавхаршодбегим, Тимуриды, Шахрух Мирза, Улугбек, Герат, творчество, медресе, государственное управление, образование, XV век.

XV asrda Temuriylar davlati Sharqning eng kuchli va madaniyatli davlatlaridan biriga aylangan edi. Bu davrning buyuk siymolaridan biri - Gavharshodbegim o'zining donoligi, siyosiy mahorati va bunyodkorligi bilan tarixga munosib iz qoldirgan. U nafaqat hukmdorning xotini, balki saltanat ishlarini boshqargan, mustaqil qarorlar qabul qilgan va davlat siyosatiga ta'sir ko'rsatgan noyob shaxslardan edi.

Gavharshodbegim 1379-yilda Chig'atoy zodagonlaridan G'iyosiddin Tarxonning oilasida tug'ilgan. Uning avlodi Chig'atoy ulusida yuqori hurmat-e'tiborga sazovor bo'lgan. 1393-yilda 14 yoshida Amir Temurning to'rtinchi o'g'li Shohruh Mirzo nikohiga kirgan. Gavharshodbegimdan uch o'g'il va ikki qiz dunyoga kelgan. Uning o'g'illari mashhur olim va hukumdor Ulug'bek Mirzo, san'at homiysi Boysung'ur Mirzo hamda harbiy boshqaruvchi Muhammad Jo'ki Mirzo edi.[1]

Tarixiy manbalar Gavharshodbegimni yuksak did-farosatli, oqila, tadbirkor, suxandon, qat'iyatli va go'zal ayol sifatida tasvirlaydi.

Shohruh Mirzo tabiatan dindor kishilik toat-ibodat va kitob mutolaa qilishga ko'proq vaqt ajratardi. Saltanat va devon ishlarini boshqarish esa ko'p jihatdan Gavharshodbegimning zimmasiga tushgan. Amriddin Berdimurodovning tadqiqotlariga ko'ra, Gavharshodbegim hatto shaxsiy muhrga ega bo'lgan - bu uning ayrim davlat ishlarida mustaqil qaror qabul qilish huquqiga ega bo'lganini yaqqol dalili hisoblanadi. Bu muhur to'q yashil nefritdan yasalgan bo'lib, unda suls yozuvi bilan "Gavharshodbegim G'iyosiddin Tarxonning qizi" deb yozilgan. Hozirda Sankt-Peterburgdagi Ermitaj muzeyida saqlanayotgan bu noyob yodgorlik malikaning siyosiy hokimiyatining moddiy dalilidir.[2]

Gavharshodbegimning ixtiyorida quyidagi masalalar bo'lgan: viloyatlarga hokimlar tayinlash, qo'shinga sarkarlar belgilash, in'om va jazolarni belgilash va davlat moliyasini boshqarish kabi masalalar.

Masalan, 1440-yil 6-mayda mashhur Hirot tarixchisi Fasih Ahmad ibn Jaloliddin Muhammad Xavofiy malikaning g'azabiga uchrab, ikki marta qisqa muddatli qamoqqa hukm qilingan.[3].

Gavharshodbegimning eng muhim xizmati uning ma'rifatparvarlik va bunyodkorlik sohasidagi faoliyatidir. Uning dasturida madaniy va ma'rifiy hayot birinchi o'rinda turgan. 1418-yilda Gavharshodbegimning farmoniga ko'ra Mashhaddagi Imom Rizo qabri yonida g'oyatda hashamatli masjidi jome qurilishi boshlangan. Muarrix Abdurazzoq Samarqandiy bu qurilish haqida batafsil ma'lumotlar bergan.

Gavharshodbegim Hirotida katta qurilish ishlari olib borgan. Jumladan ikkita yirik madrasa (1410-1411 va keyinroq), masjid va xonaqoh majmualari, maqbara va dahmalar, musofirxona va shifoxonalar qurdirgan. Uning qurdirgan Hirot madrasasi vafotidan keyin ham uzoq muddat turli mutaxassislar tayyorlovchi yirik ilm-ma'rifat markazi bo'lib faoliyat olib borgan. Bu me'moriy yodgorliklar hozirda ham Hirotida saqlanib qolgan.

Gavharshodbegim hayotining so'nggi yillari siyosiy kurashlar bilan to'lgan. Tarixda ko'p uchragani kabi Gavharshodbegim ham taxt vorisi sifatida o'z nabirasi Aloud Davla Mirzoni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa ko'plab mojarolarga sabab bo'ldi. Shohruh Mirzo og'ir kasallanganida, malika Gavharshodbegim Aloud Davla Mirzoni valiahd etib, unga bay'at berishni tashkil qildi.[4]. Biroq Shohruh Mirzo tuzalgach, bu reja amalga oshmadi. Muhammad Jo'ki Mirzo onasining bunday harakatidan qattiq xafa bo'ldi.

1447-yilda Shohruh Mirzo vafot etgach, taxt uchun qonli kurash boshlandi. Gavharshodbegim nabirasi Aloud Davlani hokimiyatga keltirish uchun harakat qildi. 1450-yilda taxtni Abulqosim Bobur Mirzo qo'lga kiritdi. 1457-yilda u to'satdan vafot etgach, Samarqand hukmdori Sulton Abusayid Mirzo Xurosonni bosib oldi. 80 yoshga yaqinlashgan qarib qolgan Gavharshodbegim hali ham taxt uchun kurashdan to'xtamadi. U nabirasi Sulton Ibrohim Mirzoni Sulton Abusayid Mirzoga qarshi isyon ko'tarishga undaydi. Bundan xabar topgan Sulton Abusayid Mirzo 1457-yilda malikani o'ldirishga buyruq berdi. Gavharshodbegim chopib o'ldirildi va o'zi qurdirgan madrasa yonidagi Boysung'ur dahmasiga dafn etildi.[5] U Sharq tarixida davlat boshqaruvida faol ishtirok etgan ayollarning yorqin namunasidir. 2003 yilda Qobulda ochilgan xotin-qizlar universiteti Gavharshodbegim nomi bilan atalganligi buning yaqqol dalili. Mirzo Ulug'bek onasi haqida shunday degan: "Onamning ismi-yu ko'zlarigina gavhar emas, balki aqli ham gavhar edi." Bu so'zlar Gavharshodbegimning nafaqat tashqi go'zalligi, balki aql-zakovati va donoligi uchun hurmat-e'tiborga sazovor ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Gavharshodbegim Temuriylar davri tarixining eng muhim siymolaridan biri bo'lgan. U 78 yillik umrida davlat arbobi, ma'rifatparvar, bunyodkor va siyosatchi sifatida katta iz qoldirgan. Shohruh Mirzo davrida Xuroson, xususan Hirot shahrining siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalishida uning hissasi beqiyos.

Gavharshodbegim shaxsiy muhriga ega bo'lgan, davlat ishlarida mustaqil qarorlar qabul qilgan va saltanat boshqaruvida katta rol o'ynagan. Uning bunyod etgan madrasalar, masjidlar va xonaqohlar uzoq vaqt ilm-ma'rifat markazlari bo'lib xizmat

qilgan. Hirot va Mashhaddagi me'moriy yodgorliklari bugungi kunga qadar saqlanib kelmoqda.

Gavharshodbeginning siyosiy faoliyati, ayniqsa, taxt uchun kurashda faol ishtirok etishi, o'sha davr uchun noodatiy hodisa edi. Garchi uning oxirgi yillaridagi siyosiy ishlari fojiali oqibatlarga olib kelgan bo'lsa-da, bu uning kuchli irodasi va davlat ishlariga chuqur aralashganligining dalilidir. Bugungi kunda Gavharshodbegim xotirasi hurmat bilan esda tutilmoqda. Qobuldagi xotin-qizlar universitetining uning nomi bilan atalishi, Hirotidagi me'moriy yodgorliklarning saqlanib qolishi va tarixiy tadqiqotlarda unga bo'lgan katta e'tibor - bularning barchasi Gavharshodbegim merosining davom etayotganidan dalolat beradi. U nafaqat o'z davri uchun, balki keyingi avlodlar uchun ham ma'rifatparvar ayol, qobiliyatli davlat arbobi va buyuk bunyodkorning yorqin namunasi bo'lib qoldi.

Adabiyotlar:

1. The Zafarnamah by Maulana Sharfuddin Ali of Yazd. I-II, Калкутта, 1885-88. Шарофиддин Али Яздий. "Зафарнома". I-II, Мухаммад Аббосий, Техрон, хижрий 1336. Шарофиддин Али Яздий. "Зафарнома". А. Ўринбоев. – Тошкент, 1972.
2. Абдураззок Самаркандий, Матлаи саълайн на мажман бахрайн. 2-жилд, 1-қисм. Форс тилидан А. Ўринбоев таржимаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008.
3. Турғун Файзиев. Темурий маликалар. – Т., 1994. – Б. 8-9.
4. Бердимуродов А. Гавҳар Шод бегим // Бухоро мавжлари. – Бухоро. 2012. - №3. – Б. 11-13;
5. Файзиев Т. Хонзодабегим, Гулбаданбегим // Бухоро мавжлари. – Бухоро: 2010. - №4. – Б. 22-23.
6. Ҳайдаров И, Турдихўжаева М. Манбаларда Гавҳаршод Бегим сиймоси. // Sharq mash'ali № 3, 2022 – Б. 53-57